DOI: 10.33498/louu-2026-01-215

Вікторія Рєзнікова

докторка юридичних наук, професорка,
членкиня-кореспондентка НАПрН України,
завідувачка кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
Researcher ID: O-4799-2018
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0149-0710
reznikova.vv78@gmail.com

Валентин Щербина

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
заслужений юрист України,
професор кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4221-0965
vsshcherbyna@ukr.net

УДК 340.1+346.91

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПІДХОДІВ

Анотація. У статті досліджуються критерії ефективності господарського судочинства, ядром якої є загальні критерії ефективності судочинства – законність та обґрунтованість судового рішення, своєчасність розгляду справи, доступність правосуддя та незалежність і безсторонність суду. Розкривається зміст кожного з цих критеріїв.

Головна увага приділяється спеціальним критеріям господарського судочинства, які покликані врахувати особливості господарських спорів і правова природа яких зумовлена, зокрема, економічним характером конфліктів і впливом результатів судових процесів на ринкові відносини. До спеціальних критеріїв оцінки ефективності господарського судочинства віднесені: забезпечення безперервності господарського обороту; передбачуваність і єдність судової практики у господарських спорах; врахування комерційних звичаїв, звичаїв ділового обороту, торгових (зокрема міжнародних) та інших чесних звичаїв у господарській діяльності, звичаїв торговельного мореплавства, банківських звичаїв, стандартів чесної ділової практики; спеціалізація суддів та управління доказуванням; установлення судом належності та ефективності обраного позивачем способу захисту; сприяння досудовому та альтернативному (позасудовому) врегулюванню господарських спорів, розвиток примирювальних процедур у господарському судочинстві; дієвість забезпечувальних і превентивних інструментів; ефективність виконання рішень господарських судів, судовий контроль за виконанням судових рішень; процесуальна економія; "вартість" судового процесу і відшкодування

© Вікторія Рєзнікова, Валентин Щербина, 2026

судових витрат сторони, на користь якої ухвалено судове рішення; електронне судочинство (e-justice) та цифрові сервіси; транскордонна спроможність і взаємне визнання; рівень довіри суб'єктів господарювання та інституційна стійкість у кризових умовах.

Зазначається, що кожен із спеціальних критеріїв відображає окрему функціональну грань інституційної спроможності господарських судів забезпечувати належний рівень правосуддя у сфері господарських відносин, а сукупно вони формують цілісну модель ефективного господарського правосуддя європейського типу.

Ключові слова: ефективність судочинства; господарське судочинство; ефективність господарського судочинства; критерії ефективності судочинства; загальні критерії ефективності судочинства; спеціальні критерії ефективності господарського судочинства; комплексна система критеріїв.

Наявність системи критеріїв судочинства дає змогу уряду і судовій владі здійснювати політику на основі доказів (evidence-based justice policy): визначати слабкі місця, прогнозувати навантаження, оптимізувати фінансування та цифрові інвестиції. Це забезпечує раціональний розподіл державних ресурсів і зміцнює інституційну спроможність судової влади. Саме тому запровадження в Україні системної оцінки ефективності господарського судочинства – ключовий крок до інтеграції у цей простір.

Важливе значення для вирішення цього процесуального завдання, яке є також елементом економічної стратегії держави, спрямованої на створення передбачуваного, конкурентного та інвестиційно привабливого середовища, має розробка системи критеріїв і показників ефективності господарського судочинства.

Окремі аспекти проблеми критеріїв ефективності правосуддя були предметом дослідження українських науковців і практиків, у працях яких йшлося про ефективність судового захисту (Я. Берназюк, М. Галан) та судового рішення (Д. Гудима), систему критеріїв оцінювання ефективності діяльності суду (О. Іванченко) та ефективність судової системи загалом (Л. Москвич). Водночас критерії ефективності господарського судочинства у вітчизняній юридичній науці не набули належного висвітлення.

Мета статті полягає в дослідженні критеріїв ефективності господарського судочинства в Україні в контексті європейських підходів, за яких правосуддя розглядається як інфраструктура економічного розвитку.

Ядро цього дослідження становлять *критерії та показники ефективності господарського судочинства,* оскільки саме через них поняття "ефективність" набуває вимірності та практичного змісту. Ефективність господарського судочинства є, безумовно, категорією оцінного характеру, зміст якої розкривається через систему взаємозв'язаних критеріїв і показників, що дають змогу виміряти результативність судової діяльності як з нормативно-процесуальної, так і з організаційно-управлінської, економічної та соціально-правової позицій.

У доктрині господарського процесуального права поняття ефективності розглядається як співвідношення між метою правосуддя (захист порушених прав і законних інтересів суб'єктів господарювання) та результатами діяль-

pravoua.com.ua

ності суду, з урахуванням витрат часу, ресурсів і дотримання правових стандартів.

Доктринально виправданим і методологічно необхідним видається поділ критеріїв ефективності господарського судочинства на *загальні* та *спеціальні.* Він ґрунтується на самій природі господарського судочинства як підсистеми судової влади: воно підпорядковується загальним закономірностям функціонування правосуддя, але водночас має специфіку, зумовлену предметом і завданнями розгляду економічних спорів. Зазначений поділ забезпечує баланс між універсальністю вимог до судочинства та інституту верховенства права як однієї з його ключових засад та урахуванням специфіки господарських спорів, де ефективність суду безпосередньо впливає на економічну поведінку суб'єктів, стабільність господарського обороту та інвестиційний клімат країни.

Такий поділ, на нашу думку, не лише полегшує теоретичне осмислення поняття "критерій", а й створює умови для формування обґрунтованих, практично застосовних критеріїв оцінювання діяльності господарських судів, оскільки ним забезпечується: а) *методологічна ясність,* що дає змогу уникнути хаотичного переліку критеріїв і сформувати чітку класифікацію, зрозумілу для науковців, практиків і органів суддівського врядування; б) *забезпечення вимірюваності.* Загальні критерії є "ядром" оцінки і корелюють із міжнародними стандартами (CEPEJ, EU Justice Scoreboard, OECD). Спеціальні критерії уможливлюють оцінити ефективність саме в господарській сфері; в) *гармонізація з європейською практикою.* У більшості країн ЄС загальні критерії ефективності застосовуються до всіх судів, але водночас виокремлюються специфічні показники для комерційних судів – наприклад, у Звітах EU Justice Scoreboard окремо відстежується тривалість процедур у комерційних і банкрутних справах; г) практична корисність для реформ. Крім того, такий поділ дає змогу виявити проблеми, які стосуються всієї судової системи, і які – лише господарської юрисдикції (наприклад, єдність практики щодо корпоративних спорів, швидкість вирішення справ про неплатоспроможність тощо).

Ефективність судочинства, як правова категорія, не може бути зведена лише до галузевих особливостей чи інституційних рішень. Вона має базові, універсальні виміри, які застосовуються до всіх форм і видів судочинства і відображають конституційні засади діяльності судової влади, стандарти міжнародного права та доктринальні напрацювання у сфері верховенства права. Їх можна визначити як *загальні критерії ефективності судочинства,* що становлять своєрідний фундамент для будь-якої галузевої юрисдикції, зокрема господарської.

Ядром ефективності є *законність та обґрунтованість судового рішення.* Цей критерій означає, що рішення має ґрунтуватися на нормах права та фактичних обставинах, бути мотивованим і логічним. Вимога законності

ПРАВО УКРАЇНИ • 2026 • № 1 • 215-241

відображена у ст. 129 Конституції України[1], а також у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) (наприклад, справа *Ruiz Torija v. Spain,* 1994[2]), де підкреслено, що право на справедливий суд включає право на мотивоване рішення. У доктрині цей критерій розглядається як якісний орієнтир правосуддя, що забезпечує довіру до суду та передбачуваність правозастосування.

Наступним ключовим критерієм є *своєчасність розгляду справи,* що в міжнародному праві сформульовано як право на судовий розгляд "упродовж розумного строку" (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[3], далі – Конвенція). Тривалість провадження безпосередньо впливає на ефективність судочинства, адже надмірні затримки нівелюють практичний зміст права на захист. ЄСПЛ у численних рішеннях (наприклад, *Kudła v. Poland,* 2000)[4] наголошував, що надмірна тривалість процесу є самостійним порушенням Конвенції. Для національних правопорядків своєчасність означає баланс між ретельністю дослідження справи і неприпустимістю зловживань, що затягують розгляд.

Доступність правосуддя охоплює фізичні, процедурні та фінансові аспекти можливості кожної особи реалізувати право на судовий захист. Вона включає право на звернення до суду, пропорційність судових витрат, можливість отримати кваліфіковану правову допомогу. ЄСПЛ у справі *Golder v. United Kingdom* (1975)[5] визначив право доступу до суду як складову права на справедливий суд. У сучасному європейському дискурсі доступність пов'язується також із цифровими інструментами – електронним поданням документів, віддаленою участю у засіданнях, прозорістю публікацій рішень. Таким чином, доступність – це не лише формальне право, а й реальна можливість ефективно ним скористатися.

Незалежність і безсторонність суду. Цей критерій забезпечує легітимність правосуддя як такого. Незалежність і безсторонність – конституційна засада (ст. 129 Конституції України) та міжнародний стандарт, закріплений у Європейській хартії про статус суддів (1998)[6] і численних висновках Консультативної ради європейських суддів. Ефективність судочинства неможлива без гарантії, що судді ухвалюють рішення виключно на підставі закону, вільно від будь-якого зовнішнього тиску. Для оцінки цього критерію використовуються як інституційні (наявність гарантій незалежності), так і соціологічні показники (рівень довіри громадян і бізнесу).

---

[1] Конституція України від 28 червня 1996 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[2] *Ruiz Torija v. Spain,* no. 18390/91, 09.12.1994 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57909> (accessed 15.02.2026).

[3] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[4] *Kudla v. Poland,* no. 30210/96, 26.10.2000 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58920> (accessed 15.02.2026).

[5] *Golder v. the United Kingdom,* no. 4451/70, 21.02.1975 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496> (accessed 15.02.2026).

[6] Європейська хартія про статус суддів <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення 15.02.2026).

pravoua.com.ua

Ефективність правосуддя завершується не моментом ухвалення рішення, а моментом його реального виконання. Саме тому *виконуваність рішень* є універсальним критерієм. У практиці ЄСПЛ (*Hornsby v. Greece,* 1997)[7] підкреслено: право на судовий розгляд було б ілюзорним, якби остаточне рішення залишалося невиконаним. Цей критерій має і правовий, і організаційний, і економічний виміри, оскільки потребує належної системи виконавчого провадження та гарантій держави в забезпеченні обов'язковості судових актів.

Отже, загальні критерії ефективності судочинства формують універсальний стандарт, що застосовується до всіх видів правосуддя. Вони є похідними від конституційних засад і міжнародних стандартів, а їхня наявність та якість визначають рівень довіри суспільства до судової влади. Саме вони утворюють "ядро" ефективності, яке є однаковим для цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства. Подальша деталізація відбувається через спеціальні критерії, що враховують галузеву специфіку.

На відміну від загальних критеріїв, що однаковою мірою стосуються всіх видів судочинства, *спеціальні критерії* покликані врахувати особливості саме господарських спорів. Їхня доктринальна природа зумовлена економічним характером конфліктів, впливом результатів судових процесів на ринкові відносини та потребою у підтриманні стабільності господарського обороту. Тому спеціальні критерії формують галузеву специфіку ефективності, де правосуддя виступає не лише гарантом права, а й важливим інститутом економічної інфраструктури. Господарське судочинство різниться від інших видів правосуддя тим, що безпосередньо обслуговує економічний оборот, що неминуче буде пов'язане із: стимулюванням виконання зобов'язань, забезпеченням стабільності корпоративних відносин, своєчасним відновленням порушених майнових прав, відновленням платоспроможності тощо. Відтак поряд із загальними критеріями (законність, своєчасність, доступність, незалежність, виконуваність рішень) постають спеціальні критерії, що відображають специфіку, господарсько-правову природу і комерційну ризик-орієнтованість цієї юрисдикції. До таких спеціальних критеріїв оцінки ефективності господарського судочинства, вважаємо, можна віднести такі.

Забезпечення безперервності господарського обороту. Господарське судочинство покликане не лише вирішувати спори про право, що виникають із господарських відносин, за участю у спорі суб'єкта господарювання, а й забезпечувати стабільність економічних процесів. Його специфіка полягає у прямому впливі на рух капіталу, обіг активів, виконання договірних зобов'язань, збереження платоспроможності суб'єктів господарювання тощо. Цей критерій випливає із конституційного принципу верховенства права (ст. 8

[7] *Hornsby v. Greece,* no. 18357/91, 19.03.1997 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58020> (accessed 15.02.2026).

Конституції України), завдань правосуддя у сфері економічних відносин (ст. 2 Господарського процесуального кодексу України, далі – ГПК України), а також зі стандартів ЄСПЛ, який у своїй практиці наголошує, що судове провадження повинно забезпечувати "практичну та ефективну" реалізацію прав, а не лише їх формальне визнання (рішення у справі *Airey v. Ireland,* 1979)[8]. Безперервність господарського обороту означає, що судочинство має функціонувати так, аби: зменшувати перерви в русі активів, товарів, грошових потоків, що виникають у зв'язку з судовим спором; мінімізувати транзакційні втрати бізнесу, пов'язані з участю в судовому процесі (затримки, блокування рахунків чи майна); забезпечувати швидке реагування на ризики, які можуть "паралізувати" діяльність суб'єкта господарювання (наприклад, накладення арештів або втрата ключових активів); створювати умови для відновлення порушених прав так, щоб господарська діяльність сторін могла бути продовжена без істотних додаткових витрат і ризиків. Тож критерій орієнтує господарські суди не лише на якість рішення, а й на його економічну ефективність у сенсі забезпечення стабільності й безперервності економічних процесів. У господарському процесі безперервність економічного обороту забезпечується через, зокрема: своєчасне застосування забезпечувальних заходів, які не допускають зникнення чи відчуження активів, необхідних для виконання майбутнього рішення; пріоритет оперативності у справах, що мають критичне значення для ринку (банкрутство, корпоративні спори, спори про право власності на стратегічні активи тощо); збалансованість арештів і заборон, аби забезпечувальні заходи не перешкоджали господарській діяльності більше, ніж це об'єктивно необхідно; ефективність виконання рішень, що дає змогу сторонам швидко повернутися до нормального господарського життя.

Передбачуваність і єдність судової практики у господарських спорах. Ефективність судочинства розглядається тут нами не лише через формально-процесуальні параметри (своєчасність, доступність, законність), а й через здатність судової системи формувати стабільні та передбачувані правила поведінки для учасників економічного обороту. Господарські суди, на відміну від загальних чи адміністративних, діють безпосередньо у площині господарських (договірних, корпоративних, конкурентних, інвестиційних відносин, відносин неплатоспроможності тощо) відносин, які за своєю природою є високоризиковими та особливо чутливими до правової невизначеності. Саме тому передбачуваність і єдність судової практики доцільно виділяти, на нашу думку, як самостійний спеціальний критерій ефективності господарського судочинства. Передбачуваність означає, що суб'єкти господарювання, вступаючи в господарські відносини, можуть обґрунтовано прогнозувати правові наслідки своїх дій з огляду на сталість і послідовність судової практики. Це створює умови для успішного планування,

[8] *Airey v. Ireland,* no. 6289/73, 09.10.1979 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420> (accessed 15.02.2026).

вироблення бізнес-стратегії, визначення вартості угод, розподілу ризиків тощо, а також забезпечує довіру до механізмів правового захисту. Єдність практики означає відсутність довільних розбіжностей у вирішенні спорів судами різних інстанцій і регіонів у подібних фактичних і правових ситуаціях, у подібних правовідносинах. Зміст критерію полягає в: уніфікації правозастосовних підходів судами першої та апеляційної інстанцій за ключової ролі Верховного Суду; послідовному використанні правових висновків найвищої судової інстанції як орієнтирів для нижчих судів; зниженні правової ентропії в господарському обороті, що виникає через суперечливість практики тощо. Отже, у господарському судочинстві передбачуваність і єдність практики мають економічний ефект: вони формують "правила гри" на ринку, зменшують витрати на юридичні ризики й сприяють сталому розвитку економіки. Зміст цього критерію полягає в гарантії того, що суб'єкти господарювання діють у стабільному та передбачуваному правовому середовищі, де правозастосування є послідовним, а ризик суперечливих рішень зведений до мінімуму. Це не лише підвищує рівень довіри до судової системи, а й прямо впливає на якість економічного обороту, інвестиційний клімат та економічну конкуренцію.

Врахування комерційних звичаїв, звичаїв ділового обороту, торгових (зокрема міжнародних) та інших чесних звичаїв у господарській діяльності, звичаїв торговельного мореплавства (зокрема звичаїв міжнародного торговельного страхування, звичаїв морських портів), банківських звичаїв, стандартів чесної ділової практики. Специфіка господарських спорів потребує чутливого ставлення до lex mercatoria, торгових звичаїв, стандартів добросовісності (fair dealing), типових умов (зокрема INCOTERMS), галузевих стандартів тощо. Комерційні звичаї, звичаї ділового обороту, торгові звичаї та стандарти чесної ділової практики – це не лише фактичні правила поведінки бізнес-спільноти, а й нормативні орієнтири, що визнаються та охороняються правом. Їхня роль прямо закріплена в законодавстві України. Так, ст. 7 Цивільного кодексу України визнає звичай ділового обороту джерелом права, якщо він не суперечить договору або закону. У міжнародному вимірі такі стандарти відображені у Принципах УНІДРУА (1994, 2010)[9], Принципах європейського договірного права (PECL)[10], а також у практиці арбітражів (ICC, LCIA), де застосування торгових звичаїв і стандартів чесності, добросовісності є загальноприйнятим.

Виділення цього критерію означає, що господарський суд при розгляді спору: а) зобов'язаний враховувати соціально-економічний контекст спору. Йдеться про застосування звичаїв як "живого права", яке відображає усталену практику ринку (наприклад, умови INCOTERMS у міжнародній торгівлі, звичаї ділового обороту на ринку капіталів, галузеві стандарти в банківсь-

[9] Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА 2010 <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukranian-bl.pdf> (дата звернення 15.02.2026).
[10] Principles of European Contract Law – PECL <https://www.trans-lex.org/400200> (accessed 15.02.2026).

кій діяльності, торгові та інші чесні звичаї в економічній конкуренції тощо); б) забезпечує баланс між формальною буквою договору і реальною комерційною практикою. Врахування звичаїв дає змогу тлумачити колізії та заповнювати прогалини в договірному врегулюванні, з'ясовувати справжню волю сторін, оцінювати їх добросовісність у контексті ринкової поведінки; в) підтримує стандарти чесної ділової практики як мірило добросовісності. Суд має враховувати, чи відповідає поведінка сторін не лише закону, а й вимогам добросовісності, чесності та справедливості, що є ключовими категоріями європейського приватного права; г) зміцнює правову визначеність у господарському обороті. Єдність судової практики з урахуванням комерційних звичаїв зменшує рівень невизначеності в бізнес-середовищі, підвищує довіру до суду як до інституту, що "розуміє мову бізнесу". Господарські суди – це арена вирішення спорів, що стосуються масштабних фінансових потоків і економічних процесів, де застосування звичаїв має особливе значення. До прикладу: у договірних спорах звичаї, як уже зазначалось, допомагають тлумачити умови контрактів, заповнювати прогалини, з'ясовувати порядок виконання; у корпоративних спорах суд може спиратися на усталені стандарти корпоративного управління (best practices, кодекси корпоративної етики); у процедурах банкрутства звичаї відіграють особливу роль при оцінці добросовісності поведінки кредиторів і боржника; у зовнішньоекономічних відносинах комерційні звичаї (lex mercatoria) забезпечують узгодженість вітчизняного правопорядку з міжнародними стандартами. Отже, врахування комерційних звичаїв, звичаїв ділового обороту та стандартів чесної ділової практики є спеціальним критерієм ефективності господарського судочинства, оскільки воно: забезпечує гармонійне поєднання права і ринкової практики; підвищує передбачуваність і справедливість вирішення спорів, що мають економічну природу; створює правове середовище, у якому бізнес може діяти впевнено та прогнозовано; сприяє інтеграції України у європейський правовий та економічний простір. Як наслідок, цей критерій формує економічну раціональність судочинства та зміцнює його роль як інституційної інфраструктури господарського обороту.

Спеціалізація суддів та управління доказуванням. Спеціалізація суддів у господарських судах означає закріплення за ними категорій спорів, що потребують поглиблених знань у сфері корпоративного права, конкурентного права, договірного та інвестиційного права, права інтелектуальності власності, конкурсного права тощо. Управління доказуванням охоплює здатність суду організувати процес подання, дослідження та оцінки доказів так, щоб забезпечити баланс між повнотою встановлення істини та процесуальною економією. У господарському процесі спори нерідко мають підвищений рівень технічної, економічної чи фінансової складності: аналіз бухгалтерських документів, оцінка економічної доцільності угод, розгляд фінансових моделей або складних корпоративних структур тощо. За відсутності спеціалізації суддів існує ризик неоднакового підходу до кваліфікації

pravoua.com.ua

правовідносин, що нівелюватиме передбачуваність практики. Ефективне управління доказуванням забезпечує концентрацію процесу, недопущення зловживань і затягувань, раціональне використання експертиз та інших спеціальних знань. На відміну від інших юрисдикцій, у господарському судочинстві результативність правосуддя прямо залежить від того, наскільки суд може глибоко зрозуміти економічну природу спору і водночас не допустити надмірної формалізації чи затягування процесу. Саме тому виокремлення спеціалізації суддів та ефективного управління доказуванням як критерію дає змогу: забезпечити єдність і якість рішень у справах підвищеної складності; оптимізувати процес доказування, зберігаючи баланс між доказовою повнотою та процесуальною економією; підвищити рівень довіри бізнесу до суду як до інституції, здатної розглядати складні господарські спори компетентно й оперативно. Отже, на нашу думку, спеціалізація суддів та управління доказуванням є невід'ємним спеціальним критерієм ефективності господарського судочинства. Він відображає особливості предметної сфери господарських спорів, забезпечує якість судових рішень та їхню економічну доцільність, а також сприяє зміцненню правової визначеності в господарському обороті.

Встановлення судом належності та ефективності обраного позивачем способу захисту. У господарському процесі особливе значення має не лише факт звернення до суду, а й правильність обрання позивачем способу захисту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права. Особа, яка звертається до суду з позовом вказує в позові власне суб'єктивне уявлення про її порушене право та/або охоронюваний інтерес та спосіб його захисту. Своєю чергою суд має перевірити доводи, на яких ґрунтуються заявлені вимоги, зокрема, щодо матеріально-правового інтересу у спірних відносинах. Якщо позивач не довів порушення його права чи безпосереднього інтересу, у позові слід відмовити. Здійснення права на захист на власний розсуд означає, що управнений суб'єкт: має можливість вибору типу поведінки – реалізовувати чи не реалізовувати своє право на захист; у випадку, якщо буде обрана реалізація права на захист – має можливість вибору форми захисту, тобто звернутися до юрисдикційного (судового чи іншого) чи неюрисдикційного захисту суб'єктивного права чи законного інтересу, а також можливість поєднання цих форм захисту; самостійно обрати спосіб захисту в межах тієї чи іншої форми захисту, а також визначає доцільність поєднання способів захисту чи заміну одного способу захисту іншим. Водночас така свобода захисту "на власний розсуд" має і зворотну сторону – обрання однієї форми чи певного засобу захисту жодним чином не перешкоджає настанню обставин, які можуть тим чи іншим чином нівелювати корисний ефект від звернення до іншої форми чи способу захисту. Невідповідність чи неповна відповідність позовних вимог належному способу захисту, безумовно, не може бути підставою для відмови в позові з формальних підстав, якщо прагнення позивача не викликає сумніву, а позовні вимоги можуть бути витлумачені

відповідно до належного способу захисту прав. Протилежний підхід не відповідав би завданням господарського судочинства (ст. 2 ГПК України). Суд у кожному окремому конкретному випадку має встановити, якого результату прагне досягти позивач за наслідком розгляду справи, тобто надати належну інтерпретацію змісту його заявлених вимог. У разі посилання позивача на неправильні (невідповідні предмету позову) законодавчі положення суд має застосувати відповідну законодавчу норму самостійно. Водночас один із сучасних трендів розвитку судової практики: суд застосовує спосіб захисту не з власної ініціативи, а відповідно до тих позовних вимог, які заявила сторона. Це загалом відповідає підходу, закладеному у 2021 р. УНІДРУА та Європейським інститутом права у Європейських правилах цивільного процесу, які втілюють найкращі практики вирішення процесуальних питань з правових систем різних традицій, де вказано, що *'суд повинен вирішувати стосовно заявленої вимоги і лише стосовно неї'* (Правило 23(2))[11].

Ефективний спосіб захисту прав повинен: забезпечити поновлення порушеного права; в разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування; такий захист повинен бути повним (тобто не частковим); забезпечувати мету здійснення правосуддя та принцип процесуальної економії; забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту. При цьому одне право має захищатися одним позовом, оскільки рішення суду має остаточно вирішувати спір по суті й захищати порушене право чи інтерес. Якщо для реалізації рішення суду потрібно ще раз звертатися до іншого суду й отримувати ще одне рішення – це означає, що обраний спосіб захисту *(який часто зумовлений обмеженнями, що діють у певній юрисдикції)* є неефективним. "Один спір – один процес" – це правило, якого Верховний Суд намагається дотримуватися й забезпечувати його через ухвалені правові висновки щодо юрисдикційності спорів.

Ефективний спосіб захисту, отже, – це такий, що: відповідає обставинам справи та характеру порушення; забезпечує реальний захист (відновлення попереднього становища, визнання права, компенсацію збитків, повернення майна тощо) прав і законних інтересів суб'єктів господарювання; відновлює баланс інтересів у взаємовідносинах сторін; установлює баланс приватних і публічних інтересів. Критерії вибору ефективного способу захисту: відповідність способу захисту змісту порушеного права, характеру його порушення та наслідкам, спричиненим цим порушенням; відповідність законодавству, договору, принципам права та призначенню судового захисту; доцільність та ефективність; адекватність (співмірність, еквівалентність) щодо правопорушення; наявність механізму виконання; недопущення порушення прав та інтересів інших осіб. Застосування ефективного способу захисту призво-

[11] ELI – UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, in European Law Institute, and UNIDROIT (eds), ELI – Unidroit Model European Rules of Civil Procedure: From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure (Oxford, 2021) https://doi.org/10.1093/oso/9780198866589.005.0001.

pravoua.com.ua

дить до реального поновлення порушеного права (забезпечує припинення його невизнання чи оспорювання) або припиняє неможливість задоволення інтересу, а у випадку неможливості вказаного – забезпечує отримання відповідного відшкодування. Правильно обраний та ефективний спосіб захисту спричиняє потрібні результати, наслідки, тобто матиме найбільший ефект щодо відповідних прав, свобод та інтересів настільки, наскільки це можливо. Розглядаючи справу, суд має з'ясувати: чи передбачений обраний позивачем спосіб захисту законом або договором; чи передбачений законом або договором ефективний спосіб захисту порушеного права позивача; чи є спосіб захисту, обраний позивачем, ефективним для захисту його порушеного права у спірних правовідносинах. Застосування конкретного способу захисту права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діяннями наслідкам. Ефективний спосіб захисту прав та інтересів особи в суді має відповідати таким вимогам: забезпечувати максимально дієве поновлення порушених прав за існуючого законодавчого регулювання; бути адекватним фактичним обставинам справи; не суперечити суті позовних вимог, визначених особою, що звернулася до суду; узгоджуватися повною мірою з обов'язком суб'єкта владних повноважень діяти виключно у межах, порядку та способу, передбаченого законом. Ефективним вважається такий спосіб захисту, за допомогою якого: може бути досягнуте припинення, запобігання, усунення порушення права, його відновлення і (або) відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права; обраний спосіб захисту має безпосередньо втілювати мету, якої прагне досягти суб'єкт захисту, тобто мати наслідком повне припинення порушення його прав та охоронюваних законом інтересів повинен забезпечити поновлення порушеного права й одержання особою бажаного результату; винесення рішень, які не призводять безпосередньо до змін в обсязі прав та забезпечення їх примусової реалізації – не відповідає завданню судочинства.

Аналізований критерій ефективності господарського судочинства відображає активну роль суду у формуванні ефективного правового результату: суд не може обмежитися лише формальним задоволенням позову, якщо обраний спосіб захисту не відновлює право належним чином або є непридатним для виконання. Господарські відносини характеризуються високою варіативністю способів захисту. Тому саме у цій юрисдикції особливо важливо, щоб суд не лише перевіряв законність вимог, а й оцінював ефективність обраного позивачем способу відновлення порушеного права. Виділення цього критерію дає змогу: підкреслити активну функцію суду як гаранта дієвості правового захисту; уникнути ситуацій, коли судові рішення виявляються неспроможними ефективно захистити порушене право чи законний

інтерес позивача; забезпечити узгодженість практики господарських судів із принципом верховенства права у його матеріальному вимірі. Отже, встановлення судом належності та ефективності обраного позивачем способу захисту є самостійним спеціальним критерієм ефективності господарського судочинства. Його доктринальна природа полягає в поєднанні процесуальної функції суду з економічною метою господарського процесу – забезпечити не формальний, а реальний захист порушених прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, що прямо впливає на стабільність і передбачуваність господарського обороту.

Сприяння досудовому та альтернативному (позасудовому) врегулюванню господарських спорів (ADR – Alternative Dispute Resolution), розвиток примирювальних процедур у господарському судочинстві. Зі скасуванням Господарського кодексу України[12] (ст. 222), що втратив чинність 28.08.2025, основні положення досудового врегулювання спору містяться лише у ст. 19 ГПК України, а також у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ "Торговий дім 'Кампус Коттон клаб'" щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції (справа про досудове врегулювання спорів)[13] від 09.07.2002, – встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист. Наявність договірних правил досудового врегулювання спорів не є перешкодою для звернення до суду з позовом. Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом. Виходячи з необхідності підвищення рівня правового захисту, держава може стимулювати вирішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту.

Позиція щодо стимулювання та заохочення використання суб'єктами правовідносин досудових можливостей примирення викладена в багатьох рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи. В європейських документах йдеться саме про "вжиття заходів зі сприяння", а не встановлення обов'язковості досудового врегулювання спорів. Водночас звертається увага на те, що право на доступ до правосуддя і на справедливий судовий розгляд, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, "є однією з основних ознак демократичного суспільства".

Процесуальним засобом стимулювання до досудового врегулювання спору є механізм розподілу судових витрат не за загальним правилом від-

[12] Господарський кодекс України: втратив чинність на підставі Закону № 4196-IX від 09.01.2025 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[13] Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02#Text> (дата звернення 15.02.2026).

повідно до ст. 129 ГПК України. Під час вирішення питання про розподіл судових витрат господарський суд за ініціативи заінтересованої сторони, або з власної, керуючись критеріями, що визначені частини 5–7 та 9 ст. 129 ГПК України, може не присуджуватися стороні, на користь якої ухвалено судове рішення, всі її витрати. Відповідно до ч. 9 ст. 129 ГПК України у випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами, або *якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони* (курсив наш. – *Авт.*), суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору. Зазначена норма виступає процесуальною санкцією, яка застосовується господарським судом незалежно від того, чи заявлялося відповідне клопотання заінтересованою стороною. Зміст цієї норми свідчить про встановлення дискреційних повноважень суду, тобто його право, а не обов'язок, здійснити розподіл судових витрат не за загальним правилом у зазначений спосіб. Водночас висновок суду про необхідність покладення судових витрат на сторону, внаслідок неправильних дій якої виник спір, повинен бути належним чином обґрунтованим, оскільки поняття "внаслідок неправильних дій сторони" не визначено процесуальним законом.

Інститут врегулювання спору за участю судді було закріплено в ГПК України під час масштабної процесуальної реформи 2017–2018 рр. з метою створити в межах судового провадження альтернативний канал вирішення конфлікту, який поєднує елементи медіації та судового фасилітування. Ця процедура відображає європейські стандарти ADR, зокрема, практику залучення судді як нейтрального посередника для допомоги сторонам у досягненні згоди без повного судового розгляду. Попри доктринальну цінність практика показала низку труднощів: обмежене використання сторонами, оскільки бізнес-середовище поки що не сформувало стійкої культури примирення; ризики конфлікту ролей судді; недостатня підготовка суддів у сфері медіації та комунікативних навичок; обмежене нормативне регулювання.

Загалом же аналізований критерій розкриває, наскільки суд створює умови для добровільного, компромісного врегулювання конфлікту, зберігаючи при цьому процесуальні гарантії справедливості та рівності сторін. На значення цього критерію для господарського судочинства вказують: *а) процесуальна економія.* Господарські спори часто виникають із тривалих і багатоскладових договірних відносин, де судове рішення не завжди здатне повністю відновити баланс інтересів. ADR дає змогу скоротити строки розгляду, зменшити витрати сторін та навантаження на судову систему; *б) гнучкість і збереження ділових відносин між сторонами конфлікту.* На відміну від класичного змагального процесу, примирювальні процедури орієнтовані на підтримання комерційних зв'язків між сторонами, що особливо важливо для бізнесу, який часто діє у тісних ринкових мережах; *в) забезпечення стабільності господарського обороту.* Примирювальні процедури уможливлю-

ють швидко усунути правову невизначеність, уникнути блокування активів і мінімізувати ризики для контрагентів, що зменшує транзакційні витрати на ринку; *г) євроінтеграційний аспект.* У правопорядках держав ЄС медіація та інші ADR-процедури розглядаються як ключові елементи доступного й ефективного правосуддя (див. наприклад, Директиву 2008/52/ЄС про певні аспекти медіації у цивільних та комерційних справах[14]). Вітчизняне господарське судочинство, інтегруючи елементи ADR, наближається до європейських стандартів ефективності.

Виокремлення цього критерію дає змогу оцінювати не лише здатність суду ухвалювати рішення, а й його спроможність сприяти альтернативним способам досягнення справедливого результату. Висока частка результативних ADR-моделей свідчить про процесуальну економію та про довіру бізнесу до судового фасилітування, що є відбитком також потреби бізнес-середовища у швидких, гнучких і взаємоприйнятних рішеннях, зміцнює правову визначеність і забезпечує гармонізацію національного процесуального законодавства з європейськими стандартами правосуддя.

Дієвість забезпечувальних і превентивних інструментів. У господарському процесі забезпечувальні та превентивні інструменти слугують "мостом" між правом на суд і реальним відновленням порушеного права. ГПК України передбачає: забезпечення позову (зокрема, до подання позовної заяви); забезпечення доказів; заходи процесуального примусу для запобігання зловживанням; допоміжні механізми, що гарантують виконуваність майбутнього рішення (зокрема судовий контроль за виконанням судових рішень). Сукупно вони формують превентивну "передню лінію" захисту у спорах щодо активів, корпоративного контролю, виконання контрактів, неплатоспроможності тощо. Дієвість означає, що застосований інструмент: оперативний (швидке реагування суду – особливо у справах, де зволікання робить захист ілюзорним); адекватний і співмірний заявленій вимозі (пропорційність та зв'язок із предметом спору); необхідний (наявні обґрунтовані ризики утруднення / неможливості виконання рішення або втрати доказів); реверсивний або з мінімальним ризиком невиправної шкоди (за можливості – із забезпеченням зустрічних гарантій); ефективний на стадії виконання (забезпечення не підміняє рішення, а робить його виконання практично досяжним). Господарські спори здебільшого пов'язані з обігом капіталу, швидким переміщенням активів, складними корпоративними структурами, транснаціональними елементами та ін. Звідси підвищені вимоги до: ін'юнкційних заборон; арешту грошових коштів / майна з чітким лімітуванням суми й строку; забезпечення доказів (економічні та цифрові дані, бухгалтерські масиви, лог-файли, інформація з реєстрів та у третіх осіб) – щоб не допустити їх втрати чи маніпулятивного використання; процесуального менеджменту (календар справи, строки

[14] Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj> (accessed 15.02.2026).

для клопотань, швидке витребування доказів, контроль експертиз), який має превентивну функцію проти процесуального опортунізму. Щодо критеріїв застосування (правових "фільтрів"), то вітчизняна доктрина й правові позиції Верховного Суду сформували сталий "тест" для застосування забезпечення: ймовірність обґрунтованості вимоги (prima facie доводи – суд не вирішує спір по суті, але перевіряє небезпідставність вимоги); ризик істотного ускладнення / неможливості виконання рішення або ризик втрати / спотворення доказів; зв'язок заходу із предметом позову та співмірність (не більше, ніж необхідно для збереження статусу-кво); баланс інтересів сторін і третіх осіб, недопущення надмірного втручання в господарську діяльність; тимчасовість та оборотність заходу (за можливості – зустрічне забезпечення). Такі вимоги убезпечують від підміни забезпечення "експрес-вирішенням" спору й зводять до мінімуму побічні економічні втрати. Дієві забезпечувальні та превентивні інструменти: зберігають предмет спору та докази, не даючи недобросовісній стороні "вивести" активи чи знищити інформацію; зменшують транзакційні витрати процесу (менше засідань, коротший розгляд, вища ймовірність добровільного виконання); підвищують прогнозованість і стримують опортуністичну поведінку (ефект ex ante на ринку); сприяють мировим угодам/ADR, бо вирівнюють переговорні позиції, коли ризики односторонніх дій нейтралізовані. Ключові параметри: необхідність чіткої мотивації ризиків і пропорційності, зв'язок заходу з вимогою, нетотожність заходу заявленому способу захисту, недопустимість блокуючих заборон без належного обґрунтування (особливо в корпоративних конфліктах), коректне застосування зустрічного забезпечення; окремо акцентовано на недопущенні зловживань (штрафи, залишення без розгляду явно безпідставних клопотань, процесуальні графіки). Можливі індикатори дієвості (для внутрішнього моніторингу судів): час реагування на клопотання про забезпечення (у годинах / днях – для "термінових" категорій); частка забезпечень, що реально зберегли актив / стан до ухвалення рішення; рівень скасування забезпечень апеляцією / касацією через непропорційність чи відсутність зв'язку з вимогою; частка справ із забезпеченням, завершених виконанням / мировою угодою; ефективність забезпечення доказів (використаність забезпечених матеріалів у рішенні). Отже, у господарській юрисдикції дієвість забезпечувальних і превентивних інструментів, – ключовий спеціальний критерій ефективності, бо саме він перетворює право на захист у практично досяжний результат. Його зміст полягає у швидкій, пропорційній та обґрунтованій реакції суду, яка зберігає активи й докази, мінімізує зловживання і робить майбутнє рішення виконуваним. Це безпосередньо підтримує безперервність господарського обороту, дисциплінує учасників ринку й формує довіру бізнесу до судової системи.

Ефективність виконання рішень господарських судів, судовий контроль за виконанням судових рішень. Ефективність правосуддя в господарській юрисдикції визначається не моментом ухвалення рішення, а моментом його реального виконання. Для господарської юрисдикції ключовим є "ма-

теріалізований" результат: стягнення боргу, повернення майна, виконання зобов'язання в натурі тощо. Критерій включає: належне й своєчасне видання та обіг виконавчих документів (ухвал, наказів суду), швидкість відкриття і перебіг виконавчого провадження, результативність (частку фактично виконаних рішень і рівень задоволення вимог кредиторів), взаємодію суду з органами виконання (державними й приватними виконавцями), процесуальні засоби підтримки виконання (роз'яснення, зміна способу / порядку, відстрочка / розстрочка тощо), а також судовий контроль за виконанням судових рішень, інституційну якість державного й приватного виконання, нагляд і коригувальний вплив суду в межах передбачених законом процедур. ГПК України прямо надає суду відповідні інструменти: роз'яснення рішення (ст. 245 ГПК України), відстрочка / розстрочка, зміна способу та порядку виконання (ст. 331 ГПК України), судовий наказ і прискорені формати для безспірних вимог (гл. 16, зокрема ст. 150, 154 ГПК України). У площині банкрутства (Кодекс України з процедур банкрутства[15]) цей критерій проявляється у відновленні платоспроможності (реабілітаційний ефект) або максимізації ліквідаційної маси (ефект справедливого розподілу збитків). ЄСПЛ сформулював базову презумпцію: право на справедливий суд було б ілюзорним, якби остаточне судове рішення залишалося невиконаним (справа *Hornsby v. Greece*)[16].

Системне або тривале невиконання становить самостійне порушення ст. 6 Конвенції. Отже, виконання – це не "позапроцесуальна" сфера, а продовження судового захисту в розумінні Конвенції. CEPEJ приділяє окрему увагу тривалості й результативності виконавчих процедур і ролі виконавців, підкреслюючи їхній внесок у дотримання "розумного строку" в розумінні ст. 6 Конвенції[17]. Це підкреслює, що ефективність виконання – індикатор системної ефективності правосуддя, а не лише діяльності виконавчої служби.

У господарських справах важливі рух активів, ліквідність, платоспроможність і цикл обігу тощо. Невиконання або надмірні затримки множать збитки та транзакційні витрати, підвищують ризикову премію у контрактах і знижують інвестиційну привабливість. Тому суд має не лише ухвалити юридично коректне рішення, а й керувати "вузлами виконання": своєчасно видати наказ; за потреби – роз'яснити резолютивну частину (без зміни суті); оперативно, пропорційно і мотивовано встановити або змінити спосіб / порядок виконання; забезпечити баланс інтересів кредитора / боржника через відстрочку або розстрочку там, де це запобігає руйнівним наслідкам, але не нівелює суті захисту. Судовий контроль проявляється в трьох вимірах: інтерпретаційний контроль (роз'яснення резолютивної частини, ст. 245 ГПК

[15] Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[16] *Hornsby v. Greece* (n 7).

[17] European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Specific Study of the CEPEJ on the Legal Professions: Enforcement Agents. Strasbourg, 30 January 2025. CEPEJ-GT-EVAL(2024)25 <https://rm.coe.int/cepej-specific-study-on-enforcement-agents-2024-2022-data-/1680b3d383> (accessed 15.02.2026).

pravoua.com.ua

України), що усуває неясності для виконавця і сторін; організаційно-пропорційний контроль (ст. 331 ГПК України), який уможливлює адаптувати спосіб чи порядок виконання, надаючи суду інструмент тонкого налаштування; процесуальний супровід виконання, включно з видачею / дублікатом виконавчих документів, а також із розглядом скарг на дії / бездіяльність виконавця в порядку спеціальних законів (оскаржуваність актів державного / приватного виконавця). Точки практичної оцінки дієвості (для внутрішнього моніторингу юрисдикції) можуть бути зведені до такого: час до першої виконавчої дії від дати видання наказу; частка рішень, виконаних у 180 днів; рівень добровільного виконання; частка справ, у яких суд застосував ст. 245/331 ГПК України з позитивним ефектом для виконання; відсоток скасувань / змін постанов виконавців судами; частка "складних конверсій" способу виконання, що привели до фактичного погашення заборгованості або повернення майна. Такі метрики, на нашу думку, узгоджуються з методологією CEPEJ щодо тривалості та результативності enforcement-стадії.

Для господарського судочинства ефективність виконання – це серцевина практичної корисності судового захисту для ринку: вона замикає ланцюг "якісне рішення → правильна інтерпретація → адекватний спосіб виконання → реальне поновлення порушеного права". Судовий контроль, закріплений у ст. 245 і 331 ГПК України, покликаний зняти операційні бар'єри виконання, забезпечити пропорційність і економічну раціональність, а також унеможливити девальвацію судового акта.

Процесуальна економія. У господарському процесі "процесуальна економія" – це не лише швидкість розгляду, а й раціональна організація процесу з урахуванням складності спору, ціни позову, значення справи для сторін, балансу приватних та публічних інтересів. Таке розуміння прямо випливає з принципу пропорційності: суд "визначає порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності", беручи до уваги, зокрема, час, необхідний для процесуальних дій, та пов'язані витрати (ст. 15 ГПК України). У практичному вимірі цей принцип інструментується, зокрема, через спрощене позовне провадження (ст. 247, 252 ГПК України), яке дає змогу адаптувати процес до предмета спору та уникати зайвих процедурних витрат за умови збереження гарантій змагальності й справедливості. Отже, процесуальна економія – це внутрішній стандарт управління процесом у межах завдання господарського судочинства забезпечити справедливий і своєчасний розгляд економічних спорів.

Європейська методологія CEPEJ (проєкт SATURN)[18] виходить із того, що управління часом судового розгляду – самостійний вимір якості правосуддя, безпосередньо пов'язаний із гарантією "розумного строку" за ст. 6

[18] Revised SATURN guidelines for judicial time management (4 th revision) Document adopted at the 37th plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg and online, 8 and 9 December 2021) CEPEJ(2021)13 <https://rm.coe.int/cepej-2021-13-en-revised-saturn-guidelines-4th-revision/1680a4cf81> (accessed 15.02.2026); Ukraine: Country profiles. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) <https://www.coe.int/en/web/cepej/country-profiles/ukraine> (accessed 15.02.2026).

Конвенції. Рекомендації SATURN зобов'язують суди та адміністрації впроваджувати процеси планування, моніторингу й коригування тривалості проваджень, аби запобігати затримкам, що не мають об'єктивних причин. Це міжнародне підґрунтя змістовно збігається з ідеєю процесуальної економії в ГПК України (раціональний, пропорційний, доступний процес).

Розглянемо докладніше інструменти процесуальної економії в господарському судочинстві. По-перше, спрощений трек (наказне провадження, спрощене позовне провадження). Спрощене позовне провадження застосовується, якщо цього вимагає характер спору: нижча ціна позову, відсутність складної доказової бази, можливість письмового розгляду тощо; суд враховує низку параметрів (ціну позову; значення справи для сторін; обраний позивачем спосіб захисту; категорію та складність справи; обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; кількість сторін та інших учасників справи; чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження) – це легальна "рамка економії" (статті 247, 252 ГПК України). У межах наказного провадження судовий наказ може бути видано тільки за вимогами про стягнення грошової заборгованості за договором, укладеним у письмовій (зокрема електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Особа має право звернутися до суду з вимогами в наказному або спрощеному позовному провадженні на свій вибір. Вимоги для видачі судового наказу: відсутність спору про право; вимога про стягнення заборгованості виникає на підставі письмового договору; сума заборгованості не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Якщо грошові вимоги відповідають цим критеріям, кредитор має право звернутися до суду із заявою про видачу судового наказу. Водночас в господарському судочинстві наказне провадження ефективне лише у випадках домовленості з боржником щодо видачі наказу або якщо боржник вже не функціонує. В інших випадках наказне провадження не може забезпечити захист прав кредитора, оскільки не мінімізує ризик безпідставного скасування судового наказу за заявою боржника. Як відомо, для скасування судового наказу достатньо подати заяву з дотриманням вимог ГПК України, а обґрунтованість заяви жодним чином не впливає на можливість скасування судового наказу. По-друге, процесуальне планування й концентрація доказів (тайм-менеджмент подання й дослідження доказів, керування експертизами тощо) у поєднанні зі спрощенням комунікації через ЄСІКС зменшують транзакційні витрати сторін і навантаження на суд. По-третє, заохочення примирення/ADR (мирова угода як інструмент процесуальної економії) прямо визнається в судовій практиці як легітимний спосіб досягнення результату за менших витрат часу і коштів. Сукупно ці механізми забезпечують "економний, але справедливий" процес у господарських спорах.

Суб'єкти господарювання часто фокусують увагу на співмірності процесуальних ресурсів очікуваному результату та на інституційних умовах, що роблять "економний" процес можливим (вибір форм провадження, електронна комунікація, засоби та механізми протидії зловживанню процесуальними правами, роль судді як "процесуального менеджера" тощо). Для господарської юрисдикції це має особливе значення, адже затримки та зайві процедури прямо множать економічні втрати сторін і ринку (прострочення платежів, блокування активів, здорожчання капіталу тощо). Відтак процесуальна економія в господарському процесі – це спроможність суду організувати провадження так, щоб за мінімально необхідних процедурних витрат сторін і судової системи, у розумний строк і з дотриманням пропорційності, досягати повного й виконуваного захисту права. Європейська методологія (CEPEJ/SATURN) підтверджує, що раціональне управління часовими й процедурними ресурсами – елемент якості правосуддя, а не "другорядна техніка". Саме в господарській юрисдикції цей критерій має економічний ефект: зниження транзакційних витрат, краща ліквідність і прогнозованість обігу, вища готовність до добровільного виконання рішень.

"Вартість" судового процесу і відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалено судове рішення. Цей критерій має двоякий аспект: з боку позивача / учасника – він оцінює, чи економічно доцільно в кожному конкретному випадку звертатися до суду, знаючи, що витрати будуть значними; з боку державного / суспільного / публічного інтересу – він відображає, чи не перетворюється судовий захист прав на недоступний інструмент через надмірні витрати. Тому ефективність господарського судочинства значною мірою корелює з тим, чи витрати на процес та можливість їх відшкодування створюють економічно прийнятні умови захисту прав для суб'єктів господарювання. Надмірна вартість доступу до правосуддя (високий судовий збір, значні витрати на адвокатські послуги, експертизи тощо) є бар'єром для економічної активності та розвитку суб'єктів господарювання.

Тож ефективність судочинства має оцінюватись і за тим, чи вартість процесу адекватна, чи не перетворює звернення до суду на інституційну "недоступність". З позиції бізнес-логіки: якщо сторона виграє справу, але витрати на процес перевищують економічну вигоду рішення або не можуть бути відшкодовані – це знижує стимул звертатися до суду та зменшує довіру до правосуддя. Особливістю господарського судочинства на сьогодні є те, що ціна позову часто є великою, або справа має системне значення і тому витрати на доказування, експертизи, правничу допомогу можуть бути теж значними. Тому сторона, яка ініціює судовий розгляд (є позивачем), має бути впевнена, що має шанс відшкодувати частину чи всю вартість процесу у разі задоволення судом її позову повністю або в частині; це стимулює доступ до правосуддя і зменшує ризик "економічно невиправданого" звернення. Важливо, щоб процес не став надмірно витратним для учасників.

Аналізований критерій у господарському судочинстві є ключовим спеціальним показником ефективності, оскільки він віддзеркалює, чи доступне правосуддя для осіб, які мають право на звернення до господарського суду, не лише формально, а й економічно. Він охоплює три взаємозв'язані елементи: сума ресурсів, які сторона витратила або має витратити; ймовірність і механізм відшкодування цих витрат після рішення на її користь; співвідношення витрат до ціни позову, значення справи та економічну доцільність звернення до суду. Використання цього критерію дає змогу вимірювати не лише теоретичну "ефективність", а й реальну економічну досяжність захисту прав у господарській юрисдикції.

Електронне судочинство (e-justice) та цифрові сервіси. Цифрові сервіси та розвиток електронного судочинства мають прямий вплив на час, вартість і доступність судового захисту. Цифровізація господарського судочинства, безумовно, зменшує транзакційні витрати суб'єктів господарювання на участь у процесі та унеможливлює значну частину процесуальних зловживань: е-подання та е-вручення замінюють повільні та дорогі "паперові" канали; засідання в режимі відеоконференцзв'язку й віддалена участь зменшують простої персоналу; електронні реєстри рішень і автоматизований документообіг скорочують пошукові та координаційні витрати. Це не "комфорт", а економічна раціональність процесу, що вимірно відбивається на тривалості проваджень і доступності правосуддя для суб'єктів господарювання. Цифрові інструменти підсилюють також управління доказуванням: структуроване е-подання доказів, тайм-стемпи, контроль строків, трекінг експертиз, безпечне зберігання й відтворюваність електронних даних; це знижує ризики втрати / підроблення доказів, дисциплінує сторони, підвищує епістемічну якість судових висновків у складних господарських спорах.

Європейські стандарти (CEPEJ/SATURN) розглядають управління судовим часом і використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як органічні елементи якості правосуддя: суди мають планувати, вимірювати, порівнювати та коригувати тривалість проваджень, а ІКТ – ключовий засіб досягнення цього результату[19]. Саме тому ступінь цифрової зрілості судів є релевантним, самостійним показником ефективності. У EU Justice Scoreboard[20] цифровізація процесів прямо віднесена до блоку "якість та ефективність правосуддя" і використовується Єврокомісією для порівняльної оцінки середовища, у якому працює бізнес (доступність, швидкість, прозорість).

Наявність і зрілість е-сервісів у судочинстві – це порівнювана метрика, яка уможливлює об'єктивно моніторити ефективність. Цифрова інфраструктура: є необхідною умовою реалізації фундаментальних процесуальних прав (доступ, змагальність, розумний строк, пропорційність) у госпо-

[19] Revised SATURN guidelines for judicial time management (n 18).
[20] EU Justice Scoreboard <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en> (accessed 15.02.2026).

pravoua.com.ua

дарських спорах; зменшує транзакційні витрати, підсилює процесуальну економію та якість доказування; забезпечує передбачуваність строків і прозорість процедур; підвищує результативність і стійкість правосуддя (зокрема під час криз, війни тощо); відповідає європейським метрикам якості та ефективності. Отже, цифрова зрілість господарського судочинства – це самостійний, вимірюваний і порівнюваний критерій ефективності, що безпосередньо впливає на швидкість, вартість і надійність судового захисту прав учасників господарського обороту.

Транскордонна спроможність і взаємне визнання. Економічний / господарський обіг є транскордонним. Для господарського судочинства "транскордонна спроможність" – це передусім інституційна здатність судів ефективно розглядати спори з іноземним елементом (юрисдикція, підсудність, врегулювання колізій, належне повідомлення та отримання доказів за кордоном тощо), а "взаємне визнання" – прогнозована можливість визнання та виконання судових і арбітражних рішень поза межами держави ухвалення. У господарській юрисдикції це безпосередньо впливає на вартість контрактування й ризикову премію в угодах, отже – на швидкість та обсяг господарського обороту. Нормативне ядро в ГПК України – спеціальні приписи про справи за участю іноземних осіб (ст. 366) та міжнародне судове співробітництво (судові доручення для вручення документів, одержання доказів, виконання процесуальних дій – ст. 367 та ін.), із посиланням на пряму дію міжнародних договорів України. У праві ЄС взаємне визнання в цивільних і комерційних справах уніфіковано Регламентом (ЄС) № 1215/2012 (Brussels I Recast), що усуває проміжні процедури визнання (екзекватуру) всередині Союзу та робить виконання швидким і технічним[21]. Для українського правопорядку цей інструмент має значення орієнтира гармонізації: правила про юрисдикцію, повагу до угод про вибір суду, режим "вільного руху рішень" – це те, до чого адаптується національна система через договірні та інституційні механізми. Без надійних механізмів транскордонного повідомлення та визнання / виконання право на справедливий суд в економічних спорах стає ілюзорним, адже результат не можна монетизувати на потрібному ринку.

На окрему увагу заслуговує критеріальна формула, тобто що саме вимірювати. Для внутрішнього моніторингу господарської юрисдикції, вважаємо, доцільно відстежувати: частку справ із іноземним елементом, у яких забезпечено вручення без повернення; час виконання судових доручень (звернень за кордон) та частку виконаних доручень; частку випадків, у яких провадження припинено на користь арбітражу без "паралельних проваджень"; кількість / частку визнаних іноземних рішень (суди) та арбітражних рішень, а також відсоток відмов із класифікацією підстав (публічний порядок, належне повідомлення, арбітрабільність тощо). Такі індикатори

[21] Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast) <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/1215/oj> (accessed 15.02.2026).

відповідають європейській логіці "вільного руху рішень" і дають вимірюваність критерію в українських реаліях.

Отже, транскордонна спроможність і взаємне визнання – це не допоміжна ознака, а спеціальний критерій ефективності господарського судочинства. Він визначається тим, наскільки юридично й операційно надійно вітчизняні господарські суди: організовують провадження з іноземним елементом; забезпечують належне повідомлення та збір доказів за кордоном; інтегруються у "екосистему визнання" рішень (судових і арбітражних) відповідно до міжнародних стандартів. Практичний вимір – зменшення бар'єрів виходу бізнесу на зовнішні ринки.

Рівень довіри суб'єктів господарювання. Довіра бізнесу до судів є специфічним соціально-правовим критерієм господарського судочинства. Вона проявляється в готовності суб'єктів звертатися до суду, у схильності вирішувати конфлікти цивілізованим шляхом, у зменшенні практик "самодопомоги" чи неформальних методів тиску. Довіра формується через поєднання законності, своєчасності, прозорості процедур і передбачуваності результатів. У господарському процесі довіра бізнесу – це функціональна властивість правосуддя, без якої доступ до суду втрачає економічний сенс. Завдання господарського судочинства – забезпечити справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд спорів задля ефективного захисту прав; отже, організація процесу має бути такою, щоб у повторних користувачів системи (суб'єктів звернення) виникала стійка впевненість у передбачуваності та якості результату. Цю телеологію прямо задає ГПК України (ст. 2), а вимога до законності, обґрунтованості й відповідності рішень завданню судочинства (ст. 236) становить юридичний "каркас" довіри до результату судового розгляду. Під рівнем довіри суб'єктів господарювання розуміємо інтегральну оцінку бізнесом здатності суду: безсторонньо застосовувати право; забезпечувати процесуальну економію й "розумність" строків; ухвалювати мотивовані й передбачувані рішення, які реально виконуються; гарантувати цифрово зручну взаємодію й належне ставлення до доказів. На відміну від "загальносуспільної довіри", бізнес-довіра є поведінковою: вона матеріалізується в рішеннях суб'єктів господарювання інвестувати, укладати довгострокові договори, погоджуватися на складні способи захисту тощо. Тому цей критерій нерозривний з іншими: якістю мотивування, процесуальною економією, ефективністю виконання, цифровою зрілістю тощо.

ЄС інституціалізував довіру як показник якості правосуддя. У EU Justice Scoreboard щороку публікуються порівняльні індикатори ефективності, якості та незалежності судів; окремі блоки спираються на опитування компаній (Eurobarometer) щодо сприйняття незалежності та довіри до національної системи правосуддя, що використовується як проксі для інвестиційного клімату та передбачуваності виконання контрактів. CEPEJ у своїх напрацюваннях прямо рекомендує системні опитування користувачів судів як інструмент управління якістю; відповідні методичні посібники визна-

pravoua.com.ua

чають змістові блоки опитувальників (неупередженість, зрозумілість рішень, тривалість, повага до сторін, цифрові сервіси), які корелюють з бізнес-довірою[22]. Додатково, OECP фіксує драйвери інституційної довіри (справедливість процедур, надійність, відповідальність), які застосовні й до судової гілки – важливо для порівнянь і бенчмаркінгу реформ[23]. Нарешті, методологія Світового банку BREADY/Dispute Resolution у 2024–2025 рр. виокремлює ефективність судового вирішення комерційних спорів та ADR як складову сприятливого бізнес-середовища, прив'язуючи якість судочинства до поведінкових рішень фірм[24].

Для України на сьогодні практичний барометр рівні довіри – це EBA Court Index (Європейська бізнес-асоціація), який відображає оцінки бізнесу щодо незалежності, прогнозованості, тривалості та цифрової зручності суду. За даними випуску 2024 р., інтегральний бал знизився до 2,60/5 (з 2,73 у 2023 р.)[25], попри позитивне сприйняття ефекту "Електронного суду" для процесуальної швидкості, що демонструє чутливість довіри до стабільності практики, строків та виконання.

Операціоналізація для господарської юрисдикції аналізованого критерію можлива, на нашу думку, через: *1) регулярні опитування суб'єктів господарювання, що мали досвід взаємодії з системою господарських судів за CEPEJ-методологією:* незалежність / безсторонність, зрозумілість мотивування, тривалість і "розумний строк", цифрова зручність, коректність поводження, прогнозованість та гарантованість виконання; *2) індикатори поведінки:* частка добровільного виконання рішень у B2B, частка спорів, врегульованих у примиренні/ADR, динаміка частоти звернень "repeat players" (великих і середніх суб'єктів господарювання (підприємств)) до господарських судів; *3) порівнювані показники ЄС:* блоки Justice Scoreboard щодо сприйняття незалежності компаніями (Eurobarometer), тривалості розгляду та цифрової зрілості (також кореляція з EBA Court Index у динаміці). Отже, рівень довіри суб'єктів господарювання – це самостійний критерій ефективності, оскільки прямо визначає готовність бізнесу звертатися до господарського суду і приймати економічні рішення "під гарантії" правозастосування. Його доктринальний зміст – у поєднанні нормативних гарантій (ст. 2, 236 ГПК України), процесуального менеджменту, єдності практики, цифрової зрілості та виконавчої спроможності; його емпіричне вимірювання – через стандартизовані опитування бізнес-користувачів (CEPEJ/Eurobarometer), комплемен-

[22] Handbook for conducting satisfaction surveys aimed at Court users in Council of Europe member States, as adopted at the 28th plenary meeting of the CEPEJ on 7 December 2016 <https://rm.coe.int/168074816f> (accessed 15.02.2026).

[23] OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results: Building Trust in a Complex Policy Environment (OECD Publishing 2024) https://doi.org/10.1787/9a20554b-en.

[24] Raman Maroz, 'Methodology Workshops Dispute Resolution' (World Bank October 31st, 2024) <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/ac3cfdf5b4bb79da828db8bd5a1f0646-0540022024/related/BReady-Methodology-Workshops-2024-Dispute-Resolution.pdf> (accessed 15.02.2026).

[25] Electronic court improves efficiency of case processing, EBA study shows (14.11.2024) <https://eba.com.ua/en/elektronnyj-sud-pokrashhyv-efektyvnist-rozglyadu-sudovyh-sprav-doslidzhennya-eva> (accessed 15.02.2026).

тарні індикатори ефективності (Justice Scoreboard, B-READY) та національні індекси (EBA Court Index). Сукупно це забезпечує порівнюваність, керованість і доказовість критерію в системі оцінювання ефективності господарського судочинства України.

Інституційна стійкість у кризових умовах. В умовах воєнного чи надзвичайного стану спеціальним критерієм постає безперервність правосуддя: резервування даних, гнучка територіальна підсудність, дистанційні провадження, безпекові протоколи тощо. Господарські спори у кризі (наприклад, розірвання ланцюгів постачання, форс-мажор, релокація та ін.) потребують швидких і життєздатних рішень, інакше економічні втрати мультиплікуються. Стійкість процесу – невіддільна від ефективності. Інституційна стійкість у господарському судочинстві – це здатність судової системи безперервно забезпечувати доступ до правосуддя, передбачуваність процедур і виконуваність рішень за умов надзвичайних викликів (війна, пандемії, довготривалі блекаути, кібератаки тощо), зберігаючи конституційні гарантії й мінімізуючи транзакційні витрати бізнесу. У господарській юрисдикції це має прямий економічний ефект: забезпечує сталість ділового обороту, знижує ризикову премію контрактів і підтримує ліквідність ринку. Доктринально критерій поєднує три "несучі балки": правова інфраструктура надзвичайного режиму, процесуально-цифрова спроможність (e-justice) та операційні механізми безперервності (територіальна підсудність, відеоконференції, організаційні протоколи тощо). Інституційна стійкість у кризових умовах – це спеціальний критерій ефективності господарського судочинства, оскільки вона: забезпечує безперервність і прогнозованість розгляду господарських спорів через юридично й технічно валідні механізми; узгоджується з європейськими стандартами; створює економічно вимірний ефект для ринку – збереження обороту та зниження витрат невизначеності; має власні KPI, зіставні з індикаторами якості / ефективності у "EU Justice Scoreboard". Сукупно це робить критерій придатним для наукового аналізу й управлінського моніторингу, а його належна реалізація є маркером зрілості правової інфраструктури держави.

Висновки. Отже, проведений нами аналіз спеціальних критеріїв ефективності господарського судочинства свідчить про те, що кожен із них відображає окрему функціональну грань інституційної спроможності господарських судів забезпечувати належний рівень правосуддя у сфері господарських відносин, а сукупно вони формують цілісну модель ефективного господарського правосуддя європейського типу. Ефективність господарського судочинства – це багатовимірна правова категорія, що синтезує юридичні, управлінські, економічні, соціальні та технологічні аспекти діяльності суду. Спеціальні критерії, розглянуті в цьому дослідженні, утворюють, на нашу думку, єдину систему оцінки, яка відображає здатність суду забезпечувати баланс між швидкістю, якістю, доступністю й довірою у розгляді господарських спорів. Їхнє впровадження та подальша інституційна операціоналіза-

pravoua.com.ua

ція є ключовою умовою формування стійкої, передбачуваної та конкурентоспроможної юрисдикції, що відповідає вимогам сучасної європейської моделі правосуддя.

Подальша доктринальна розробка комплексної системи критеріїв і показників оцінки ефективності господарського судочинства, з практичної точки зору, дасть змогу: удосконалити судову статистику з урахуванням якісних параметрів, а не лише кількісних; створити основу для моніторингу ефективності діяльності системи господарських судів на національному рівні; підвищити рівень довіри бізнесу до судової системи; інтегрувати Україну у європейський простір правосуддя, орієнтований на вимірювані показники якості.

Розроблення системи критеріїв і показників оцінки ефективності господарського судочинства має також вагоме макроекономічне значення, оскільки безпосередньо впливає на якість інституційного середовища, у якому функціонує бізнес і формується інвестиційна довіра до держави, що розкривається через: *а) підвищення інвестиційної привабливості.* Прозорі, вимірювані критерії ефективності (швидкість розгляду, стабільність практики, виконання рішень) створюють передбачуваність для інвесторів, зменшуючи ризики непередбачених втрат і витрат на судові процедури. Європейська комісія та Світовий банк відзначають, що країни з ефективними комерційними судами демонструють вищу динаміку залучення прямих іноземних інвестицій та менший рівень "ризикової премії" для капіталу[26]; *б) зміцнення господарського обороту.* Ефективне господарське судочинство зменшує трансакційні витрати у бізнесі: швидке вирішення спорів зберігає ліквідність підприємств, стабілізує платіжну дисципліну та сприяє оборотності активів. Це стимулює розвиток підприємництва, зростання ВВП і податкових надходжень; *в) інституційна довіра як економічний капітал.* Рівень довіри суб'єктів господарювання до судової системи прямо корелює з рівнем економічної активності. За даними OECD, зростання довіри до судів веде до приросту інвестицій у секторі малого та середнього підприємництва (МСП)[27]. Отже, вимірювана ефективність правосуддя – це інструмент економічного управління довірою; *г) ефект для державного управління.*

[26] Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2024 EU Justice Scoreboard. Brussels, 11.6.2024. COM/2024/950 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52024DC0950> (accessed 15.02.2026); European judicial systems - CEPEJ Evaluation report - 2024 Evaluation cycle (2022 data) <https://www.coe.int/en/web/cepej/special-file> (accessed 15.02.2026); Business Ready (B-READY) Report 2024 (World Bank 2024) <https://www.worldbank.org/en/programs/business-ready> (accessed 15.02.2026).

[27] OECD. Directorate for Public Governance <https://www.oecd.org/gov/trust-in-government> (accessed 15.02.2026).

REFERENCES

Bibliography

Websites

1. Business Ready (B-READY) Report 2024 (World Bank 2024) <https://www.worldbank.org/en/programs/business-ready> (accessed 15.02.2026).
2. Electronic court improves efficiency of case processing, EBA study shows (14.11.2024) <https://eba.com.ua/en/elektronnyj-sud-pokrashhyv-efektyvnist-rozglyadu-sudovyh-sprav-doslidzhennya-eva> (accessed 15.02.2026).
3. ELI – UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, in European Law Institute, and UNIDROIT (eds), ELI – Unidroit Model European Rules of Civil Procedure: From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure (Oxford, 2021) https://doi.org/10.1093/oso/9780198866589.005.0001.
4. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Specific Study of the CEPEJ on the Legal Professions: Enforcement Agents. Strasbourg, 30 January 2025. CEPEJ-GT-EVAL(2024)25 <https://rm.coe.int/cepej-specific-study-on-enforcement-agents-2024-2022-data-/1680b3d383> (accessed 15.02.2026).
5. European judicial systems – CEPEJ Evaluation report – 2024 Evaluation cycle (2022 data) <https://www.coe.int/en/web/cepej/special-file> (accessed 15.02.2026).
6. Handbook for conducting satisfaction surveys aimed at Court users in Council of Europe member States, as adopted at the 28th plenary meeting of the CEPEJ on 7 December 2016 <https://rm.coe.int/168074816f> (accessed 15.02.2026).
7. OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results: Building Trust in a Complex Policy Environment (OECD Publishing 2024) https://doi.org/10.1787/9a20554b-en.
8. Raman Maroz, 'Methodology Workshops Dispute Resolution' (World Bank October 31st, 2024) <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/ac3cfdf5b4bb79da828db8bd5a1f0646-0540022024/related/BReady-Methodology-Workshops-2024-Dispute-Resolution.pdf> (accessed 15.02.2026).
9. Revised SATURN guidelines for judicial time management (4 th revision) Document adopted at the 37th plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg and online, 8 and 9 December 2021) CEPEJ(2021)13 <https://rm.coe.int/cepej-2021-13-en-revised-saturn-guidelines-4th-revision/1680a4cf81> (accessed 15.02.2026).

Viktoriia Rieznikova
Valentyn Shcherbyna

CRITERIA FOR THE EFFICIENCY OF COMMERCIAL JUDICIAL PROCEEDINGS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN APPROACHES

Abstract. The article examines the criteria for the efficiency of commercial adjudication, the core of which consists of the general criteria of judicial efficiency – the lawfulness and soundness of a judicial decision, timeliness of case consideration, accessibility of justice, and the independence and impartiality of the court. The content of each of these criteria is disclosed in detail.

The main focus is placed on the special criteria of commercial adjudication, which are designed to account for the particularities of commercial disputes and whose legal nature is determined, inter alia, by the economic character of conflicts and the influence of judicial outcomes on market relations. The special criteria for assessing the efficiency of commercial adjudication include: ensuring the continuity of commercial turnover; predictability and consistency of judicial practice in commercial disputes; consideration of commercial customs, usages of business practice, trade (including international) and other honest commercial usages, customs of maritime trade, banking customs, and standards of fair business conduct; specialization of judges and management of evidence; judicial determination of the appropriateness and efficiency of the remedy chosen by the claimant; promotion of pre-trial and alternative (out-of-court) settlement of commercial disputes and the development of conciliation procedures in commercial proceedings; effectiveness

pravoua.com.ua

of interim and preventive measures; efficiency of enforcement of commercial court decisions and judicial supervision over their execution; procedural economy; the "cost" of judicial proceedings and compensation of litigation expenses to the party in whose favor the judgment is rendered; electronic justice (e-justice) and digital services; cross-border enforceability and mutual recognition; the level of trust among business entities and institutional resilience under crisis conditions.

It is emphasized that each of the special criteria reflects a distinct functional dimension of the institutional capacity of commercial courts to ensure an adequate level of justice in the sphere of commercial relations, while collectively they form an integrated model of effective commercial justice of the European type.

KEYWORDS: efficiency of justice; commercial adjudication; efficiency of commercial adjudication; criteria of judicial efficiency; general criteria of judicial efficiency; special criteria of commercial adjudication efficiency; integrated system of criteria.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Побачила світ колективна монографія за редакцією професорки *І. Спасибо-Фатєєвої* «Трактат про компенсацію в праві». Рецензентами монографії виступили: *Світлана Гринько,* докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права ім. Леоніда Юзькова; *Віталій Махінчук,* доктор юридичних наук, професор, член Вищої ради правосуддя; *Володимир Погрібняк,* доктор юридичних наук, суддя Верховного Суду.

Компенсація як правова категорія є однією з ключових у праві. Вона супроводжує відносини здійснення та захисту суб'єктивних прав осіб. Часто саме на компенсацію претендує особа, захищаючи свої права, або суд визначає компенсацію ефективним способом захисту.

Як не дивно, але до цього питання зовсім не зверталися українські дослідники, хоча поняттям компенсації оперують і науковці, і фахівці, і практики. Колектив авторів же не тільки насмілилися це зробити, а й одразу зробив це на міжгалузевому рівні.

Серед авторів монографії – науковці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Донецького національного університету імені Василя Стуса, Національного університету "Одеська юридична академія", Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Авторами монографії є не лише цивілісти, а й науковці в галузі трудового, кримінального, адміністративного, фінансового, екологічного та міжнародного права. Тому монографія стала справді всеукраїнською і міжгалузевою. Це надало можливість всебічного аналізу проблематики компенсації у праві.

Монографія, як і всі монографії, що видаються видавництвом «ЕКУС», спрямована не лише на суто наукові дослідження, а й демонструє практично значущий аналіз судової практики. Адже для сучасного правника вельми важливо те, як наукові погляди спрацьовують у сфері правозастосування. Схвально те, що видавництво «ЕКУС» і його автори завжди тримають високу планку науково-практичних досліджень.

Оскільки тематика монографії широка і глибока, вона являє собою першу спробу привернути увагу правничого загалу до проблематики компенсації в праві і є ґрунтовним стартовим дослідженням для подальшого поглиблення її аналізу.

Тож запрошуємо читачів ознайомитися з монографією за редакцією професорки *І. Спасибо-Фатєєвої* «Трактат про компенсацію в праві», яка, переконані, нікого не залишить байдужим.

— — — — — — — — — — — — — — — —